

- سرشناسه : اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
- عنوان و نام پدیدآور : فقه تربیتی
- مشخصات نشر : قم: مؤسسه اشراق و عرفان، ۱۳۹۹.
- مشخصات ظاهری : ج.: ۱، جدول؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
- شابک : دوره: ۱-۵-۹۵۶۹۱-۶۰۰-۹۷۸؛
- یادداشت : ۴۵۰۰۰۰ ریال: ۰-۳۶-۸۵۴۲-۶۰۰-۹۷۸: ج ۲۶.
- مندرجات : چاپ اول.
- موضوع : ج ۱. مبانی و پیش فرض ها. - ج ۲. تعلیم و تعلّم علم و دین. - ج ۳. تعلیم و تعلّم قرآن و حدیث. - ج ۴. تعلیم و تعلّم علوم و معارف عقلی. - ج ۵. تعلیم و تعلّم علوم و معارف شهودی. - ج ۷. آداب مشترک تعلیم و تعلّم. - ج ۲۱. تربیت جسمانی. - ج ۲۴. تربیت عبادی. - ج ۲۶. وظایف حکومت در تعلیم و تربیت. - ج ۲۹. وظایف نهاد های تربیتی (خانواده)
- شناسه افزوده : ابراهیمی، جواد، ۱۳۵۶ -
- موضوع : آموزش و پرورش (فقه)
- موضوع : تربیت خانوادگی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
- موضوع : اخلاق اسلامی
- رده بندی کنگره : ۶۸ الف / ۶ / ۱۹۸ BP
- رده بندی دیویی : ۲۹۷ / ۳۷۹
- شماره کتابشناسی ملی : ۳۹۵۶۳۷۱

علیرضا عرفانی

فقه تربیتی ۲۶

وظایف نهادهای تربیتی ۲ / حکومت

تحقیق و نگارش: محمد کاظم مبلغ

نشر اشراق و عرفان

فقه تربیتی ۲۶ (وظایف نهادهای تربیتی ۲ / حکومت)

علیرضا اعرافی

تحقیق و نگارش محمدکاظم مبلغ
ناشر مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار هادی عجمی
امور هنری حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ اول / تابستان ۱۳۹۹
لیتوگرافی، چاپ و صحافی سازمان چاپ اِسرائ
شمارگان ۱۰۰۰ نسخه
قیمت ۴۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN: 978-600-8542-36-0

www.eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰

info@eshragh-erfan.com

نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلّم، معلّم ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

فهرست

فهرست	۵
سخن مؤسسه	۱۵
مقدمه	۱۷

فصل اول. مبادی تصویری / ۲۱

۱. مفهوم شناسی	۲۱
۱-۱. حکومت	۲۱
الف) حکومت در لغت	۲۱
ب) واژه «حکم» در قرآن	۲۷
ج) حکومت در اصطلاح علوم سیاسی	۲۹
د) حکومت دینی	۳۱
ه) معنای حاکم در فقه	۳۴
معنای برگزیده	۳۷
۲-۱. تعلیم	۳۸
۳-۱. تربیت	۳۹

۲. موضوع‌شناسی ۴۵
- ۲- ۱. متعلق تکلیف در حکومت ۴۰
- الف) تعلق تکلیف به شخصیت حقیقی ۴۰
- ب) عدم تعلق تکلیف مستقیم به شخصیت حقوقی ۴۲
- ج) مفهوم «مکلف شدن حکومت» ۴۴
- د) تعلق تکلیف به فرد یا گروه ۴۴
- ۲- ۲. روش‌های انجام تکلیف ۴۵
- ۲- ۳. عنوان‌های حاکم ۴۵
- ۲- ۴. نقش حکومت‌ها در آموزش ۴۶
- الف) نقش آموزشی حکومت در گذشته ۴۷
- ب) نقش آموزشی حکومت در دوره جدید ۴۷
- ج) نقش متفاوت دولت‌ها در تعلیم ۴۸
- د) دخالت دولت‌ها در محتوای آموزشی ۴۹
- ۲- ۵. وظایف تربیتی حکومت‌ها ۵۰
- ۲- ۶. فلسفه حکومت‌ها و تربیت دینی - اخلاقی ۵۲
- ۲- ۷. چگونگی ورود حکومت در امر تربیت ۵۵
- ۲- ۸. رویکردهای تشکیل حکومت در اسلام و وظیفه تربیت ۵۶
- ۲- ۹. اهمیت قواعد کلی در اثبات حکم ۵۷
۳. پیشینه‌شناسی ۵۸
- ۳- ۱. پیشینه عام ۵۹
- الف) کتاب‌ها ۵۹
- ب) پایان‌نامه‌ها ۵۹
- ج) مقاله‌ها ۶۰

۶۴	۳-۲. پیشینه خاص (فقهی)
۶۴	الف) فقهای گذشته
۶۵	ب) فقهای معاصر
۶۹	ج) فقهای اهل سنت

فصل دوم: وظیفه مندی حاکم از حیث

مکلف بودن و عالم بودن / ۷۳

۷۳	۱. قواعد مشترک تعلیم و تربیت
۷۴	۱-۱. قاعده تأمین عدالت اجتماعی
۷۴	الف) نکات مقدماتی
۸۱	ب) تبیین کبرای قاعده تأمین عدالت
۸۶	ج) بحث صغروی قاعده تأمین عدالت
۱۰۹	د) بررسی شمول قاعده تأمین عدالت بر تعلیم و تربیت
۱۱۲	ه) مخاطب ویژه این قاعده
۱۱۲	۱-۲. قاعده «الإحسان الی الغیر»
۱۱۴	الف) معنای «احسان»
۱۱۴	ب) عنوان‌های احسان
۱۱۶	ج) گستره حکم در قاعده احسان
۱۲۰	د) امثال حکم در قاعده احسان
۱۲۱	ه) تطبیق قاعده احسان بر وظیفه مندی حاکم
۱۲۲	۱-۳. قاعده هدایت
۱۲۲	الف) معنای هدایت
۱۲۳	ب) ادله قاعده هدایت

- ۱- ۴. قاعده عزت اسلامی ۱۲۸
- الف) دامنه قاعده عزت اسلامی ۱۲۹
- ب) ویژگی‌های حکم ۱۳۱
- ج) تکلیف ویژه حاکم ۱۳۳
- ۱- ۵. قاعده اعانه بربر ۱۳۴
- الف) مفهوم‌شناسی مفردات قاعده ۱۳۴
- ب) ادله قاعده اعانه بربر ۱۳۵
- ج) شمول قاعده اعانه بربر ۱۳۶
- د) تطبیق قاعده بر موضوع بحث ۱۳۷
- ۱- ۶. قاعده حفظ نظام اجتماعی ۱۳۸
- الف) سطوح قاعده حفظ نظام ۱۳۸
- ب) متغیر بودن قاعده حفظ نظام ۱۳۹
- ج) تطبیق قاعده حفظ نظام بر وظیفه تعلیم و تربیت ۱۴۰
- د) ویژگی‌های حکم ۱۴۰
- ه) وظیفه ویژه حاکم ۱۴۱
- ۱- ۷. قاعده دفاع از مسلمانان ۱۴۲
- الف) وجوب دفاع از مسلمانان ۱۴۲
- ب) وجوب «آمادگی» برای دفاع ۱۴۳
- ج) وظیفه ویژه حاکم ۱۴۴
- جمع‌بندی قواعد مشترک تعلیم و تربیت ۱۴۴
- الف) دو سطحی بودن این قواعد ۱۴۵
- ب) جایگاه این قواعد ۱۴۵
- ج) ویژگی‌های حکم به دست آمده ۱۴۷

۱۴۸.....	۲. قواعد مختص تعلیم
۱۴۸.....	۲-۱. قاعده ارشاد جاهل
۱۵۳.....	۲-۲. قاعده نشر علم
۱۵۴.....	۲-۳. ادله حرمت کتمان علم
۱۵۵.....	جمع بندی دلالت قواعد مختص تعلیم
۱۵۵.....	الف) علوم دینی
۱۵۷.....	ب) علوم غیردینی
۱۵۹.....	جمع بندی و نتیجه گیری فصل دوم

فصل سوم: وظیفه مندی ویژه حاکم/۱۶۱

۱۶۲.....	۱. ادله و قواعد عام
۱۶۲.....	۱-۱. ادله امر به معروف و نهی از منکر
۱۶۳.....	الف) مفهوم امر و نهی
۱۶۵.....	ب) ویژگی های وجوب امر به معروف
۱۶۶.....	ج) تطبیق امر به معروف و نهی از منکر بر حاکم
۱۸۲.....	جمع بندی ادله امر به معروف و نهی از منکر
۱۸۳.....	۲-۱. ادله هدایت انبیا <small>علیهم السلام</small>
۱۸۳.....	الف) اعتبار سند ادله هدایت
۱۸۴.....	ب) بررسی دلالت ادله هدایت
۱۹۱.....	جمع بندی ادله هدایت انبیا <small>علیهم السلام</small>
۱۹۲.....	۳-۱. ادله اقامه سنن
۱۹۴.....	جمع بندی ادله و قواعد عام
۱۹۶.....	۲. ادله خاص

- ۲- ۱. آیات قرآن ۱۹۶
- الف) تعلیم و تزکیه انبیا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ۱۹۶
- ب) تبیین انبیا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ۱۹۷
- ج) تذکر و هدایت انبیا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ۱۹۸
- جمع بندی دلایل قرآنی ۲۰۷
- ۲- ۲. روایات ۲۰۷
- الف) فرازی از عهد مالک اشتر ۲۰۸
- ب) وصیت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ به معاذ بن جبل ۲۲۹
- ج) توصیه پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ به عمرو بن حزم ۲۳۵
- د) نامه پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ به عتاب ۲۳۷
- ه) سفارش پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ به مصعب بن عمیر ۲۴۰
- و) فرازی از خطبه ۳۴ نهج البلاغه ۲۴۱
- ز) نامه ۶۷ نهج البلاغه ۲۵۱
- ح) روایت غرر الحکم ۲۵۵
- ط) روایت بحار الأنوار ۲۵۹
- ی) روایت إرشاد القلوب ۲۶۴
- ک) روایات وظیفه حاکم در احیای دین و احقاق حق ۲۶۵
- ل) روایت فضل بن شاذان ۲۶۸
- جمع بندی و نتیجه گیری فصل سوم ۲۷۰

فصل چهارم: جمع بندی ادله و نتیجه گیری / ۲۷۳

۱. ویژگی های حکم ۲۷۵
۲. مباشرت و تسبیب ۲۷۷

۲۷۸	۱-۲. سیاست‌گذاری
۲۷۹	۲-۲. اجرا
۲۷۹	۳-۲. نظارت
۲۷۹	مقتضای قاعده اشتغال
۲۸۰	۳. مخاطب ادله تعلیم و تربیت
۲۸۰	۱-۳. حاکم معصوم و غیر معصوم
۲۸۱	۲-۳. حاکم مشروع و نامشروع
۲۸۱	الف) نسبت به ادله عام
۲۸۲	ب) نسبت به ادله خاص
۲۸۲	۳-۳. شخصیت حقیقی یا حقوقی

فصل پنجم: فروع و ظایف حاکم در تعلیم و تربیت / ۲۸۵

۲۸۵	۱. حدود کار بست الزام در تعلیم و تربیت
۲۸۶	۱-۱. مفهوم الزام و اجبار
۲۸۶	انواع حقوق و تعزیرات
۲۸۸	۱-۲. دلیل الزام بر پایه ولایت غیر مطلقه
۲۸۸	الف) در موارد وجوب تعلم
۲۸۸	ب) در موارد استحباب تعلم
۲۸۹	۱-۳. دلیل الزام بر پایه ولایت مطلقه
۲۹۰	جمع‌بندی الزام در تعلیم و تربیت
۲۹۰	۲. اولویت‌بندی در برنامه‌های تعلیم و تربیت
۲۹۱	۳. نسبت وظیفه حاکم و وظیفه والدین
۲۹۱	۱-۳. مطلق یا مشروط بودن به فقدان والدین

- ۲-۳. برابری هردو نهاد ۲۹۲
- ۳-۳. تقدم برنامه‌های نهاد دولت ۲۹۳
۴. تعليم و تربیت غیرمسلمان ۲۹۳
- ۱-۴. مصداق غیرمسلمان ۲۹۳
- ۲-۴. ادله جواز تعليم علوم متعارف به غیرمسلمان ۲۹۴
- ۳-۴. جواز تعليم معارف دینی به غیرمسلمان ۲۹۵
- الف) تعليم معارف خاص اسلام ۲۹۵
- ب) تعليم معارف مشترك میان ادیان ۲۹۶
- ج) تعالیم خاص اهل کتاب ۲۹۷
- ۴-۴. تربیت غیرمسلمان ۲۹۸
۵. تعليم و تربیت اهل سنت ۲۹۸
- ۱-۵. تعليم علوم متعارف ۲۹۹
- ۲-۵. تعليم معارف دینی ۲۹۹
- الف) تعليم معارف خاص شیعه و معارف مشترك ۲۹۹
- ب) تعليم معارف خاص اهل سنت ۳۰۰
- ۳-۵. تربیت اهل سنت ۳۰۰
۶. روش‌های تعليم و تربیت ۳۰۱
۷. تعليم و تربیت یکسان ۳۰۲
۸. وظایف معلمان در تعليم و تربیت ۳۰۳
۹. سازمان‌دهی تعليم و تربیت ۳۰۶
۱۰. مراحل تعليم و تربیت ۳۰۷
- ۱-۱۰. زمینه‌سازی ۳۰۷
- ۲-۱۰. اقدام‌های تعليم و تربیت ۳۰۸

- ۱۰-۳. نظارت و ارزیابی ۳۰۸
۱۱. اولویت‌سنجی در تعلیم و تربیت ۳۰۹
۱۲. رعایت مصالح در امور اجتماعی ۳۱۰
۱۳. رعایت ظرفیت و تدریج در تعلیم و تربیت ۳۱۱
۱۴. ضرورت کارشناسی در مسائل تعلیم و تربیت ۳۱۱
۱۵. مراحل سنی در تعلیم و تربیت ۳۱۲
۱۶. وظایف نهادهای تعلیم و تربیت ۳۱۲
- ۱۶-۱. اقسام ادله وظایف نهادها ۳۱۴
- الف) ادله ویژه هر نهاد ۳۱۴
- ب) ادله مشترک میان نهادها ۳۱۴
- ۱۶-۲. نسبت نهادها ۳۱۵
- ۱۶-۳. مؤکد بودن وظیفه برخی نهادها ۳۱۶
- ۱۶-۴. ولایت حاکم در منع از تصمیم نهادها ۳۱۷
- ۱۶-۵. تزامن در انجام وظایف نهادها ۳۱۷
۱۷. وظیفه حکومت در ساحات تربیت ۳۱۸
۱۸. پیشگیری و درمان تربیتی ۳۲۰
۱۹. آثار تربیتی مجازات‌های اسلامی ۳۲۱
- الف) نشان دادن نتیجه عمل ۳۲۱
- ب) پاک شدن ۳۲۱
- ج) بازدارندگی شخصی ۳۲۲
- د) بازدارندگی اجتماعی ۳۲۲
- ه) آثار تکوینی ۳۲۲
۲۰. مجازات اخلال در تعلیم و تربیت ۳۲۴

فصل ششم: احکام و گزاره‌های فقهی
مبحث وظایف حکومت/ ۳۲۵

۳۲۵..... احکام و گزاره‌های فقهی
۳۳۳ سخن پایانی

منابع/ ۳۳۵

۳۳۵ الف) کتاب‌ها
۳۴۶ ب) مقاله‌ها

نمایه‌ها/ ۳۴۸

۳۴۸ نمایه آیات
۳۵۴ نمایه اصطلاحات
۳۶۰ نمایه اشخاص

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دوچندان کرده است. نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه نظری خود، نیازمند مبانی علمی لازم برای تصمیم‌گیری و اجرا است. این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ چراکه این نیاز بدون گستراندن مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، پاسخ مناسبی نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخ‌گویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه رخ می‌نماید که توجه داشت: اولاً، دگرگونی‌های جدیدی در مجموعه دانش بشری، به ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً، زندگی انسان معاصر، به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطورهایی شگرف شده است؛ ثالثاً، شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه دینی برای دستیابی به اهداف متعالی خود قرار داده است. به همین دلیل، سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری است.

«مؤسسه اشراق و عرفان» از سال ۱۳۸۶ با نظارت و اشراف علمی آیت الله علیرضا اعرافی دامه فعالیت خود را آغاز کرده است و علاوه بر تأکید بر اصالت‌های

حوزوی، برای برطرف کردن نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر نیز می‌کوشد. از این رو، مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام‌سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «اسلامی‌سازی علوم انسانی» قرار داده است تا بتواند نقشی مؤثر در این مجال ایفا کند.

نهادهای تربیتی به علت نقشی که در فرایند تربیت دارند، همواره در کانون توجه کارشناسان عرصه تعلیم و تربیت بوده‌اند. این نهادها عبارتند از: خانواده، حکومت، عالمان، مراکز آموزشی و عموم مکلفان. در منابع غنی اسلام، براهیمت هریک از این نهادها تأکید شده است؛ اما نقش نهاد حکومت، به واسطه قدرت حاکمیتی و بسط‌یاد و امکانات در اختیار آن، برجسته ترسیم شده است. بررسی و تعیین محدوده وظایف تربیتی هریک از این نهادها، از مهمترین اهداف تعلیم و تربیت اسلامی است. در این راستا کتاب پیش‌رو، که بیست و ششمین جلد از سلسله مجلدات فقه تربیتی است، تلاش دارد «وظایف نهاد حکومت در تعلیم و تربیت» را از منظر فقهی بررسی کند. مباحث این کتاب، حاصل ۵۳ جلسه از سلسله دروس خارج فقه تربیتی، طی سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ و ۱۳۹۰ است.

در پایان با سپاس بی‌کران از استاد معظم، آیت‌الله علیرضا اعرافی رحمته‌الله که با ارائه این مباحث در سلسله دروس خود، عنایتی ویژه در به ثمر نشاندن این اثر داشتند، ارج می‌نهمیم به تلاش‌های محقق ارجمند، حجت‌الاسلام محمدکاظم مبلغ در تحقیق و تدوین و به راهبری‌های حجت‌الاسلام احمد شهامت در نظارت و ارزیابی این اثر.

امید است صاحب‌نظران و اندیشه‌وران دینی، مؤسسه اشراق و عرفان را در بهبود تولید آثار علمی، از دیدگاه‌ها و پیشنهادهای سازنده خود یاری رسانند.

مقدمه

تعلیم و تربیت نظام‌واره‌ای دارد که از بخش‌ها و مراحل مختلف تشکیل می‌شود. یکی از بخش‌های مهم آن «عوامل» و اجراکنندگان تعلیم و تربیت هستند. افراد و نهادهایی که قدم‌های عملی در این زمینه برمی‌دارند و به تدریج اهداف تعلیم و تربیت را محقق می‌سازند. نهادهایی که در این مهم وظیفه دارند عبارت‌اند از نهادهای: خانواده، حکومت، عالمان دینی، مراکز آموزشی و مردم (عموم مکلفان). هریک از این نهادها علاوه بر وظایف مشترک، برخی وظایف اختصاصی در تعلیم و تربیت دارند که در جای خود بایسته بررسی است.

آنچه در این پژوهش بررسی می‌شود، وظایف نهاد حکومت است. حکومت، نهادی برتر و بالادستِ دیگر نهادها، دارای فعالیت‌ها و اختیاراتی ویژه است. از بارزترین قلمروهای فعالیت آن، عرصه گسترده تعلیم و تربیت است. مقصود از حکومت در این نوشتار، حکومت اسلامی است؛ حکومتی که از آموزه‌های قرآنی ریشه گرفته و درصدد تحقق بخشیدن اهداف پیامبران علیهم‌السلام

در جامعه است. روشن است که اساسی‌ترین هدف پیامبران عَلَيْهِمُ السَّلَامُ تعلیم، تربیت و تزکیه جامعه بوده است.

پژوهش حاضر فقهی است و از روش «استنباط اجتهادی» پیروی می‌کند. در روش اجتهادی، پس از مباحث مقدماتی و تبیین موضوع و پیشینه مسئله، می‌پردازد به جمع‌آوری ادله خاص قرآنی، روایی و عقلی مسئله؛ همچنین قواعد و ادله عام آن. پس از اعتبارسنجی و بررسی میزان دلالت ادله، به «استنباط» حکم فقهی موضوع مبادرت می‌ورزد. این پژوهش با همین الگو، تلاش دارد مسئله «وظایف نهاد حکومت در تعلیم و تربیت» را از دیدگاه فقهی بررسی کند. از سوی دیگر، از آنجاکه حاکم مسلمان حیثیت‌های متعددی دارد، بحث از وظایف او نیز حیثیت‌های مختلف به خود می‌گیرد. حاکم مسلمان سه حیثیت دارد: «مکلف»، «عالم» و «حاکم». ضرورت بررسی دو بُعد مکلف و عالم بودن از این جهت است که غیرمسلمان و کسی که شرط دانش بالای دینی را نداشته باشد، صلاحیت رهبری بر مسلمانان ندارد. بر این پایه، در اثبات وظیفه‌مندی حاکم، علاوه بر ادله‌ای که خطاب به «حاکمان» است، می‌توان از ادله‌ای استفاده کرد که خطاب به «عالمان دین» یا عموم «مکلفان» است. این دو دسته دلیل، گرچه عام هستند، اما قابلیت تطبیق بر حاکم را دارند و می‌توان وظیفه حاکم را از آنها نیز به دست آورد.

با جداسازی حیثیت‌ها، هرچند ابتدا به نظر می‌رسد این سه دسته دلیل، در فصل‌های مستقل بررسی و تحلیل شود؛ اما این جداسازی سبب تداخل برخی ادله و تکرار پاره‌ای مباحث می‌شود. بدین جهت ادله «علماء» و «مکلفان»، که در وصف «مکلف عام بودن» مشترک هستند، در یک فصل و ادله ویژه «حاکمان» در فصلی دیگر قرار گرفت. پیش از این دو فصل،

مبادی تصویری مسئله مانند مفهوم‌شناسی، تبیین موضوع و پیشینه‌شناسی مطرح شده است. در ادامه، فصل‌های نتیجه‌گیری، فروع و ارایه گزاره‌های فقهی آمده است.

دقت در ادله و ظایف حکومت در تعلیم و تربیت، نمایان می‌سازد این موضوع از دو دیدگاه قابل بررسی است: از دیدگاه «وظیفه‌مندی حکومت» و «انواع وظایف حاکم» و جزئیات اقدام‌هایی که بایسته است حاکم در این باره انجام دهد. نگاه نخست به این می‌پردازد که آیا حاکم در تعلیم و تربیت جامعه، تکلیفی دارد؟ نگاه دوم این اصل را مفروض گرفته و می‌پردازد به بررسی حکم فقهی فعالیت‌هایی که حاکم در خصوص تعلیم و تربیت باید انجام دهد.

گفتنی است، در این پژوهش نگاه نخست، برجسته‌تر از نگاه دوم است. هدف اصلی این تحقیق، اثبات اصل وظیفه‌مندی حاکم در عرصه تعلیم و تربیت و نوع حکم و ویژگی‌های حکم فقهی آن است. هرچند در برخی موارد به جنبه دوم نیز پرداخته و به انواع وظایف آن اشاره شده است.